

УДК 159.923.2:17.036.2

АДАПТИВНІ/ДЕЗАДАПТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПЕРФЕКЦІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Кононенко О.І., к. психол. н.,
доцент кафедри диференціальної і спеціальної психології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті розглянута важлива проблема психології перфекціонізму – питання амбівалентності феномену перфекціонізму, яка відображається у адаптивних/дезадаптивних тенденціях перфекційної особистості. Аналізуються сучасні підходи до розуміння категорії адаптивності. Емпірично та статистично доведена важливість фактору «адаптивні/дезадаптивні тенденції» у структурі перфекційної особистості. Наголошується на необхідності розробки критеріїв для виділення адаптивних та дезадаптивних тенденцій, а також для виділення адаптивних та дезадаптивних перфекційних особистостей.

Ключові слова: перфекціонізм, особистість, адаптивність, дезадаптивність, тенденції, модель, фактор.

В статье рассмотрена важная проблема психологии перфекционизма – вопрос об амбивалентности феномена перфекционизма, которая отображается в адаптивных/дезадаптивных тенденциях перфекционистской личности. Анализируются современные подходы к пониманию категории адаптивности. Эмпирически и статистически доказана важность фактора «адаптивные/дезадаптивные тенденции» в структуре перфекционистской личности. Отмечается необходимость разработки критериев для выделения адаптивных и дезадаптивных тенденций, а также для выделения адаптивных и дезадаптивных перфекционистских личностей.

Ключевые слова: перфекционизм, личность, адаптивность, дезадаптивность, тенденции, модель, фактор.

Kononenko O.I. THE ADAPTIVE/MALADAPTIVE PERFECTIONIST PERSONALITY TRENDS

The article examines the important issue of Psychology perfectionism – the question of ambivalence phenomenon of perfectionism which is displayed in adaptive, maladaptive tendencies perfectionist personality. It was analyzed contemporary approaches to understanding the adaptability category. It was empirically and statistically proved the importance factor of “adaptive, maladaptive tendencies” in the structure perfectionist personality. It is also stressed the need to develop criteria for the selection of adaptive and maladaptive tendencies, and to highlight the adaptive and maladaptive perfectionist personalities.

Key words: perfectionism, personality, adaptability, maladaptive, trends, model, factor.

Постановка проблеми. Дискусійним залишається психологічне розуміння перфекціонізму особистості, оскільки до цих пір йдуть суперечки щодо його амбівалентної природи, що допускає не тільки патологічні, але і нормальні тенденції особистості. Амбівалентність даного феномена, на думку багатьох авторів, визначає адаптивність особистості.

Адаптивність у більшості наукових концепцій розглядається як властивість органічних і неорганічних систем, що визначає успішність їх пристосування до навколишнього середовища. Розробці питання присвячена достатня кількість наукових робіт, проте проблема формування адаптивності особистості є до кінця невирішеною.

Постановка завдання. Мета статті: дослідити та проаналізувати адаптивні/дезадаптивні тенденції перфекційної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури демонструє різні підходи до вивчення феномену адаптивності. Це пов'язано з тим, що поняття є похідним від споріднених з ним

категорій «адаптація» і «соціальна адаптація», інтерес до яких простежується з боку не тільки представників гуманітарних наук: соціологів, культурологів, філософів, психологів, педагогів, що належать до різних шкіл і напрямків, але і науковців природничо-наукових і технічних напрямків. Проблема адаптивності як властивості органічних систем розкривається в межах трьох основних напрямів: природничо-наукового [7], психологічного [5; 7], філософського [7].

У зазначених підходах виділяються дві тенденції вивчення адаптивності: еволюційна і індивідуально-особистісна. Наявні наукові розробки в рамках еволюційного підходу можна віднести до трьох основних груп. Перша пов'язана з розглядом адаптивності як умови, що забезпечує адаптацію і здатність системи до адаптації; при цьому адаптація розуміється як процес пристосування системи до певних умов навколишнього середовища. До другої групи належать дослідження, присвячені аналізу адаптивності як внутрішнього потенціалу системи, яка зумовлює її розвиток. У тре-

тій групі обговорюються питання, пов'язані з інтерпретацією адаптивності як принципу побудови об'єктів-систем: культури, політики, економіки, організацій, освіти тощо.

Все більше фахівців різного профілю звертають свою увагу на проблематику, яка пов'язана з адаптаційними ресурсами людини як суб'єкта діяльності, спілкування і пізнання. Зародившись в лоні природничого знання – біології, в рамках якої досить давно робилися спроби вивчення процесів взаємодії організму і навколишнього середовища, проблема адаптації розширилася до галузі гуманітарних та соціальних наук, збагатившись при цьому їх ідеями та набувши нового змісту і значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптивність – в найширшому сенсі – характеризується відповідністю результату діяльності індивіда прийнятій ним мети. Неадаптивність – розбіжністю, а точніше – протилежністю результату діяльності індивіда її мети. Отже, мова йде про існування конфронтаційних відносин між запланованим і досягнутим. Основне питання стосується можливості навмисних переваг неадаптивної стратегії діяльності [4].

На категоріальному рівні аналізу «адаптивність – неадаптивність», як нам видається, можуть бути розкриті тенденції функціонування цілеспрямованої системи, які визначаються відповідністю-невідповідністю між її цілями і досягнутими результатами. Адаптивність виражається в узгодженні цілей і результатів її функціонування. Ідея адаптивності (або інакше «згідність», «узгодженість» цілей і результатів активності) становить, як показує аналіз, фундаментальну передумову розробки основних напрямів емпіричної психології особистості.

Адаптивність можна розглядати як відношення між різними об'єктами і суб'єктами соціальної та природної реальності: «особистість – природне середовище», «суспільство – природне середовище» тощо. Це положення вимагає окремої розробки і представляє собою проблему, що визначає перспективи розвитку дослідження [6].

Важливо відзначити, що частіше за все перфекціонізм розглядався як негативна характеристика особистості, але на наш погляд, перфекціонізм містить у собі цілу систему рис, які в цілому адаптивні та позитивно впливають на процес життєдіяльності особистості в цілому. Зокрема, підтвердженням цієї думки є дослідження J. Stroeber та K. Otto, які припускають, що Я-орієнтований перфекціонізм може бути позитивним, якщо суб'єкт не дуже стурбований можливістю скоєння помилки та негативною оцінкою з боку оточуючих [10].

На думку К. Hammen, Р. Hewitt та G. Flett, дисфункціональні особистісні риси (до яких автори відносять і перфекціонізм) підвищують частоту та тривалість стресогенних ситуацій повсякденного життя, одночасно диктують неадаптивні способи подолання стресу, що може призвести до появи симптомів депресії [9]. Згідно з науковим спостереженням D. Burns [8] особи з високим рівнем перфекціонізму з метою компенсації тяжких переживань невдачі та власної неспроможності практикують дві дисфункціональні стратегії поведінки: уникаюча поведінка (наприклад, у формі прокрастинації – відкладання значимих справ), або, навпаки, надмобілізація з ризиком вигорання. Обидві стратегії можуть ускладнювати переробку стресу та сприяти його хроніфікації.

Для дослідження перфекціонізму, його структури та основних внутрішніх компонентів застосовано опитування за допомогою таких методик: Фрайбурський особистісний опитувальник (Das Freiburger Persönlichkeitsinventar, Freiburg Personality Inventory, FPI); Особистісний опитувальник Х.мШмішека для діагностики типу акцентуації особистості; Диференціальний тест перфекціонізму А.О. Золотарьової; Багатовимірна шкала перфекціонізму, (Multidimensionalperfectionismscale, MPS) Р.Л. Hewitt, G.L. Flett для вимірювання рівня перфекціонізму та визначення характеру співвідношення його складових; Опитувальник LifeStyleIndex (LSI) Х. Келлермана, Р. Плутчика для діагностики механізмів

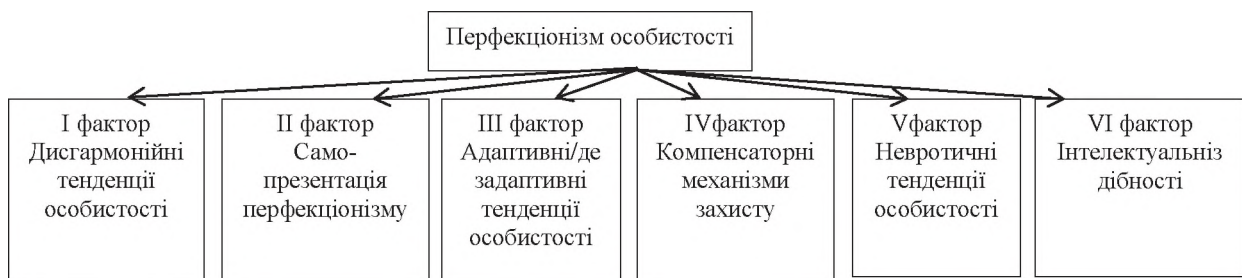

Рис. 1. Факторна модель перфекціонізму особистості

психологічного захисту «Я»; Шкала перфекціоністської самопрезентації П. Хьюїтта; Опитувальник Т. Лірі для дослідження уявлень суб'єкта про себе, ідеальне «Я» та для взаємовідносин у малих групах; Опитувальник К. Роджерса, Р. Даймонда для вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації та пов'язаних з нею рис особистості. В дослідженні брали участь 420 осіб.

Для з'ясування місця перфекціонізму в структурі особистості було застосовано факторний аналіз. Як відомо, факторний аналіз дозволяє групувати показники усіх психологічних явищ, що вивчаються, та пояснювати долю дисперсії кожного фактору і тих показників, що до нього потрапили [2]. В роботі застосований метод максимальної правдоподібності та варімакс-обертання.

За результатами факторизації матриці кореляції всього масиву емпіричних даних нами було створено шестифакторну модель.

Отже, фактор «Адаптивні/дезадаптивні тенденції особистості» біполярний за змістом показників, що його утворюють. Даний фактор пояснює 24,47% інформації показників вихідної кореляційної матриці. Додатний полюс цього фактору представлений такими показниками соціальної адаптації та регуляції поведінки, як адаптація (ААіа), прийняття інших (АПін), прийняття себе (АПс), адаптивність (ААт), емоційний комфорт (АЕк), самоприйняття (Асам), інтернальність (Аін), внутрішній контроль (АВк), брехливість (АБ), прагнення до домінування (АПд), також показниками типів акцентуації характеру: гіпертімний тип (ШГ), емотивний тип (ШЕм), демонстративний тип (ШД), екзальтований тип (ШЕк), представлені показники перфекціонізму: нормативний перфекціонізм (НП), показник товариськості (ФТ).

На від'ємному полюсі показники властивостей особистості: депресивність (ФД), сором'язливість (ФС), спонтанна агресивність (ФСа), емоційна лабільність (ФЕл).

Подальше для обґрунтування факторної моделі перфекціонізму в залежності від його різновиду (позитивний та негативний) у роботі був застосований математичний метод розрахунку стандартних оцінок – «процентіль» [1; 2]. Метод стандартної оцінки «процентіль» дозволив виявити вираженість досліджуваної ознаки (перфекціонізму) на осі континууму в вибірці осіб, які обстежувалися. Процедура визначення перфекціонізму полягала в тому, що «сирі» (первинні) бали результатів за всіма показниками перфекціонізму переводилися в нормативний показник – процентиль.

У результаті були виявлені дві групи досліджуваних, а саме представники з високими значеннями показників позитивного перфекціонізму (ПП) та досліджувані з високими значеннями показників негативного перфекціонізму (НП).

Спершу розглянемо факторну модель особистості, яка виявила схильність до позитивного перфекціонізму. Вихідним матеріалом для проведення факторного аналізу була матриця інтеркореляцій тих досліджуваних, які потрапили у вибірку з високими значеннями процентилю за показниками позитивного перфекціонізму.

Нами отримана статистична модель особистості, яка схильна до позитивного перфекціонізму, представлена чотирма біполярними факторами: I – «Компенсаторні механізми захисту», II – «Адаптивні тенденції особистості», III – «Деадаптивні тенденції особистості», IV – «Невротичні тенденції особистості». Структура та вагомість показників, що ввійшли до зазначених факторів пояснюють ключові психологічні детермінанти особистості, яка схильна до позитивного перфекціонізму. В даному випадку такими психологічними детермінантами виступають особистісні та поведінкові чинники, які в більшій мірі забезпечують повноцінне функціонування особистості, якій притаманний позитивний перфекціонізм.

При порівнянні даної моделі з моделлю, яка отримана на загальній вибірці обстежених, можна знайти як тотожності, так і відмінності (див. табл. 4.1.). Структура факторної моделі особистості, яка схильна до позитивного перфекціонізму, містить лише чотири фактори в протилежність структурі загальної факторної моделі особистості, яка складається з шести факторів. Однак факторна модель особистості, яка схильна до позитивного перфекціонізму, повторює назву та накопичення показників трьох факторів з загальної моделі особистості, це: III фактор – «Адаптивні-деадаптивні тенденції особистості»; IV фактор – «Компенсаторні механізми захисту» і V фактор – «Невротичні тенденції особистості».

Розглянута нами і інша факторна модель особистості, яка схильна до негативного перфекціонізму. Представлена статистична модель особистості, яка схильна до негативного перфекціонізму, демонструє трьохфакторну структуру: I фактор – «Інтелектуальні здібності», II фактор – «Деадаптивні тенденції особистості», III фактор – «Перфекціонізм, орієнтований на себе».

Структура та вагомість показників, що ввійшли до зазначених факторів, пояснюють ключові психологічні детермінанти

особистості, яка схильна до негативного перфекціонізму. В даному випадку такими психологічними детермінантами виступають інтелектуальні та особистісні чинники, які забезпечують функціонування особистості, схильної до негативного перфекціонізму.

При порівнянні даної факторної моделі з моделлю особистості, яка побудована на загальній вибірці обстежених, також встановлені як тотожності, так і відмінності. З шести факторів, що характеризують загальну структуру особистості, до факторної моделі особистості, яка схильна до негативного перфекціонізму, потрапили лише два фактори: VI – «Інтелектуальні здібності» та III – «Адаптивні-дезадаптивні тенденції особистості». Останні показники, що позначилися у загальній структурі особистості в моделі особистості, яка схильна до негативного перфекціонізму, самостійними факторами не проявилися, а лише розташувалися з невеликими факторними вагами в трьох факторах.

Цікава інформація отримана при порівнянні факторних моделей особистості, яка схильна до позитивного і негативного перфекціонізму. Відмінності простежуються як в структурі, так і в змісті тих показників, що представлені у факторах, що аналізуються. Так, статистична модель особистості, яка схильна до позитивного перфекціонізму, представлена чотирма факторами в протилежність моделі особистості, яка схильна до негативного перфекціонізму, де дана структура відтворена трьома факторами.

Кожна з факторних структур, що аналізується, засвідчує, за рахунок яких психологічних детермінантів відбувається функціонування особистості. За першою факторною структурою – за рахунок особистісних (адаптивні/дезадаптивні, невротичні властивості) та поведінкових (компенсаторні механізми захисту) чинників. За другою факторною структурою – за рахунок інтелектуальних (загальний та соціальний інтелект) та особистісних (адаптивні/дезадаптивні, перфекціонізм, орієнтований на себе) чинників.

Отже, єдиним для цих факторних моделей є наявність особистісних детермінантів, а саме – фактору «Адаптивні/дезадаптивні тенденції», що є важливим акцентом при дослідженні феномену перфекціонізму особистості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, перфекціонізм особистості як явище сучасного життя може бути пов'язаний не тільки з дезадаптацією, але і з нормальним адаптивним існуванням. Запропонована нами модель перфекціонізму особистості дала можливість виявити фактор «Адаптивні/дезадаптивні тенденції» в структурі перфекціонізму, який виявився і у моделі особистості, яка схильна до позитивного перфекціонізму, і у моделі особистості, яка схильна до негативного перфекціонізму. Виявлена закономірність у структурі перфекційної особистості дає нам змогу говорити, що провідним фактором в структурі перфекційної особистості є «Адаптивні/дезадаптивні тенденції». Даний факт дає перспективу у подальшому дослідженні критеріїв виділення адаптивного та дезадаптивного перфекціоніста.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анастаси А. Психологическое тестирование / А. Анастаси; [Пер. с англ.]; – М. : Педагогика, 1982.
2. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика / Л.Ф. Бурлачук. – СПб. : Питер. – 2002. – 340 с.
3. Гараян Н.Г. Перфекционизм и враждебность как личностные факторы депрессивных и тревожных расстройств : автореф. дисс. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.04 «Медицинская психология» / Н.Г. Гараян. – М., 2010. – 43 с.
4. Налчаджян А.А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / А.А. Налчаджян. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2010. – 368 с.
5. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности / В.А. Петровский. – М. : ТОО «Горбунок», 1992. – 224 с.
6. Реан А.А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А.А. Реан, А.Р. Кудашев, А.А. Баранов. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2006. – 479 с.
7. Ростовцева М.В. Адаптивность как отношение личности и общества : автореф. дисс. ... канд. фило-соф. наук. / М.В. Ростовцева ; Сибирский федеральный университет. – Красноярск, 2010 – 26 с.
8. Bums D.D. The spouse who is a perfectionist / D.D. Bums // Medical Aspects of Human Sexuality. – 1983. – v. 17. – p. 219–230.
9. Hewitt P., Flett G. Dimension of perfectionism, daily stress and depression: A test of the specific vulnerability hypothesis / P. Hewitt, G. Flett // Journal of Abnormal Psychology. – 1993. – v. 102 (1). – p. 58–65.
10. Stoeber J. Positive conceptions of perfectionism: Approaches, evidence, challenges / J. Stoeber, K. Otto. // Personality and Social Psychology Review. – 2006. – С. 295–319.